

ROLF ENGLUND:

Till sist

några tankar om framtiden.

En av socialismens stora attraktioner, inte minst för intellektuella personer, har varit förvisningen att införandet av socialismen skulle vara något ödesbestämt. Tanken att socialismen obönhörligt kommer att efterträda kapitalismen på samma sätt som kapitalismen ersatte feodalismen var en bärande idé hos Marx. Även många som tog avstånd från socialismen har varit starkt anfäktade av en slags defaitism. Det gällde, menade många, att spjärna emot, inte att länka utvecklingen i en annan riktning.

Den stora depressionen på 1930-talet uppfattades av många som kapitalismens kris. Nu efteråt framstår det som alltmer klart att depressionen i USA framkallades inte av några inneboende svagheter i kapitalismen utan av en felaktig penningpolitik av den amerikanska centralbanken. I stället för att öka penningmängden efter börskraschen minskade man kraftigt penningmängden vilket gjorde krisen så djup och långvarig.

Krisen på 1930-talet ledde emellertid till att ett stort antal sk intellektuella såg socialismen – till och med Stalins variant av den – som det system som skulle efterträda en dödsdömd kapitalism. "I have seen the future, and it works" rapporterade en hänförd besökare av Sovjetunionen fascinerad av jättestålverk och blind för förtryck och fattigdom.

Efter kriget skedde i stora delar av västvärlden, med Sverige som ett av länderna i spetsen, en uppbyggnad av det sk välfärdssamhället samtidigt som näringslivet trots stigande skattetryck lyckades producera ett växande och av de flesta aldrig annat välstånd. Steg för steg utan att det basunerades ut på gator och

torg ökades statens inflytande, socialismen var på väg att införas och socialismens motståndare talade om värdet av samförstånd och Harpsundsanda. Utvecklingen uppfattades som självklar och oundviklig. Reformerna skulle inte rivnas upp, de skulle slås vakt om.

Avkoloniseringen ledde i de flesta fall till att makten i de nya länderna kom i händerna på personer som själva sade sig vara socialister. Kina blev kommunistiskt. Entusiasmen var stor. Ett nytt ekonomiskt system skulle få fart på länderna. Man såg en global framgång för socialismen. Förlegade saker som kapitalism och kolonialism var som man höll på att lägga bakom sig. Olof Palme och många andra som uppfattade sig som intellektuella såg i Vietnam inte skillnaden mellan avkolonisering och kommunistiskt maktövertagande med ryska vapen. Vietnam och Fidel Castros Kuba blev för en ny generation vad Sovjetunionen, Jugoslavien och den röda sidan i Spanien varit för den äldre generationen.

Men sanningen segrar bland bilor och svärd. Utvecklingen i Sovjet och Östeuropa blev med tiden allt svårare att bortförklara. Det kunde inte gärna ha varit Stalins personliga fel att det blev som det nu är i Sovjet. Han dog ju ändå 1953. Det är nu 30 år sedan. En del socialister försöker nu i stället lägga skulden på Lenin. Men de har nog i sina hjärtan ett gnagande tvivel. Kanske det ändå inte var Lenins personliga fel heller? Felet kanske ligger i systemet – i det socialistiska systemet? Felet kanske ligger hos Marx? Marx själv talade ju om den avgörande betydelse som produktionens organisation har för samhällets institutioner.

Ungern-revolten 1956 blev för många i väst den slutliga domen över Stalin-tiden och den sovjetiska modellen. Men drömmen om socialismen levde vidare. Den ryska invasionen av Tjeckoslovakien 1968 upplevdes av många som krossandet av ett försök att skapa en "socialism med mänskligt ansikte". Det uttrycket kontrasterar skarpt mot en av den amerikanska 1968-generationens förgrundsgestalters bittra konstaterande häromåret att "socialism är fascism med ett mänskligt ansikte".

Den reellt existerande socialismen, dvs den i Östeuropa, har inte bara skapat politiskt förtryck och en ny härskarklass, väl dokumenterad i det som kommer att bli standardverket på området – "Nomenklatura". Den har också med all önskvärd tydlighet visat på omöjligheten att via en planekonomi skapa välstånd. Socialismen har visat sig leda till förtryck, fattigdom och krig. Händelserna i Polen visar, bland mycket annat, på det fullständiga ekonomiska, politiska och moraliska sammanbrottet för en idé. Socialismens idé.

Samtidigt visar erfarenheterna från u-länderna att det inte är de länder som har prövat socialismen som går framåt. Expansionen finns istället hos de u-länder som har låtit en privatkapitalistisk ekonomi blomstra. Allt fler utvecklade välfärdsländer som Sverige och Danmark har slagit i skattetaket och en folklig revolt mot skatter, förmynderi och centralstyrning växer sig allt starkare.

Den nu snabbt växande insikten om planekonomins omöjlighet och marknadens fördelar även hos de socialister som tänker gör att allt fler av dem måste dra slutsatsen att en planekonomi inte är nå-

gonting önskvärt. Men skall man inte ha planekonomi, varför skall man då ha samhälleligt ägande av produktionsmedlen? Och skall man inte ha "samhälleligt" (dvs statligt) ägande av produktionsmedlen, vad återstår då av socialismen?

Fonddebatten handlar ytterst om huruvida vi skall ha marknadsekonomi eller om företagen, med hjälp av fonderna, skall överföras i allmän ägo. Fonderna är bara *en metod* för socialisering. Fondfrågan har tvingat socialdemokraterna att nu svara på frågan om de, när det kommer till kritan, är socialister. Därav konvulsionerna inom rörelsen när fondfrågan ställts på sin spets. Därav svårigheterna för LO-ledningen och den socialdemokratiska partiledningen att hantera fondfrågan internt. För fonderna är tvevelsutän utmärkta som socialiseringsform. Men det har varit omöjligt för LO- och partiledningen att klart säga till sina mest aktiva arbetare i de djupa leden att vi skall inte ha fonder för de leder till socialism och socialism vill vi inte ha. För många inom rörelsen – även många i ledningen – vill faktiskt ha socialism. De har ännu inte skådat ljuset och i sina hjärtan accepterat den gryende insikten att socialismen var en felaktig tanke.

Det finns uppgifter även för ett icke-socialistiskt socialdemokratiskt parti. Men myter är det som håller samman ett parti. Labours splittring i England i ett socialistiskt (Labour) och ett icke-socialistiskt (SDP) parti visar på vilka framtida svårigheter socialdemokraterna i Sverige och övriga Västeuropa står inför.

Det mesta talar för att man i framtidens skolböcker kommer att läsa om so-

cialismen att det var en idériktning som samlade stora skaror anhängare under tiden 1880–1980 men senare vittrade bort på samma sätt som andra frälsningsläror har gjort och kommer att göra.

Socialismen hör gårdagen till, inte framtiden. När den insikten slår rot kommer en av socialismens starkaste attraktionskrafter att vara borta. För vem vill vara med och kämpa för en idé som både

visat sig vara felaktig och som är dömd att försvinna?

Men det tar tid för ett parti att byta kurs och ideologi. Risken är uppenbar att det sista socialdemokraterna gör innan de överger socialismen är att införa den – genom de fonder som alla inom rörelsen blivit uppbundna kring och ingen (utom Per-Olof Edin och Anna Hedborg) längre verkar tro på.